

ԲՆԱՇԽԱՐՀԻԿ ԲԱՌԱՐԱՆ

(Շար. տես էջ 302.)

ԱԿՆ կամ ԷԿԻՆ. Գղ. EGHIN. Թ. اكين.

— Գեղեցկադիր և աւելի իւր անցեալումբ
բան ներկայ վիճակով հոշակաւոր քաղաք
Փոքր Հայոց, որ նեղ ձորակի մը մէջ, Ե-
փրատայ աջ կողմէն ամփիթէատրոնաձև տա-
տիճանաբար կը բարձրանայ բարձրակատար
լեռան մը կողք (թ. 44), գրեթէ մէկ հզրմ.
բարձրութեամբ և երեք հզրմ. երկայնութեամբ.
Ճարտար գրեթէ ազգային այցելու մը իր խօս-
քերն Ալինայ ուղղելով հետեւալ նկարագիրն
կ'ընէ. «Միթէ կ'արժե՞ս դու, մեծահամբաւ
քաղաքդ, այսբան նեղութիւններ կրել տալ
քեզ այցելու եկողին: Արդարեւ երբ ճնշուած՝
բարեբէ, խորեբէ, վախեբէ, ըստնութեամբ
և արիւնաշաղկաւ ելելններէ, յանկարծ կը
տեսնես Ալին ձորակի գագաթին, այնքան
շքեղ շէնքերով և գեղեցկազարդ ծառատուն-
կերով, կարծես արքայութիւն մի է այն.
Իջնալ պէտք է մինչև կիրճին խոր յատակը,
և երկրպագելով Եփրատի թագաւորութեան
պատուանդանին, ապա անցնիլ կամուրջով
մը, յայնժամ կը տեսնես թէ այդ արքայու-
թեան հանգիստ կարծած քաղաքդ՝ քանի
դժուարին և անելանելի առապար մ'է, ինչ-
պէս մարդ պատէն կամ պարսպէն ի վեր
ընթանայ. բարերու մէջ ենք, քար կը կորենք,
բարեքն ի վեր կ'ելնենք, եթէ միւրթարու-
թիւն մը կայ՝ քարաշար սանդուխներն են,
խոխոջացող առատ ջրեր, և ծառոց ու բու-
սոց կանանչ սաղարթներ, որ տարածուելով
փողոցներու պատերէն զուրմ գեղեցկութիւն
մը սփած են»:

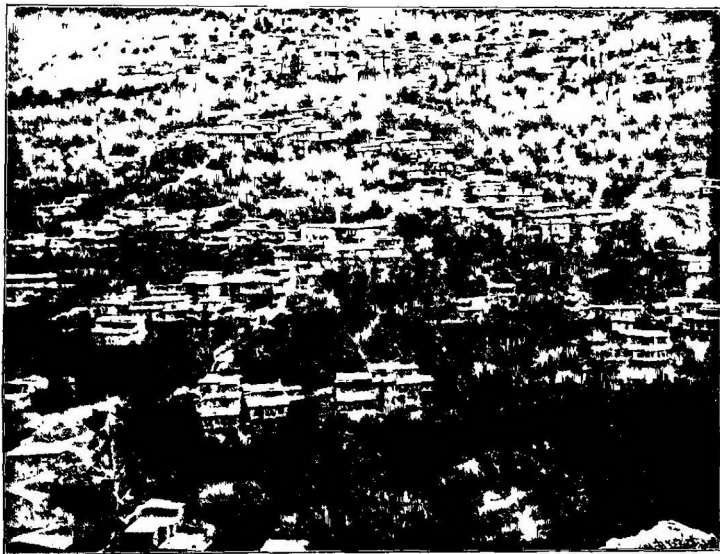
Կառուցուած է Ալն միջովայրի մը վրայ,
իւր հարաւային արեւելեան կողմը կ'ինկնայ
Խարբերդ 95 հզրմ. հեռաւորութեամբ, հիւ-
սիսային արեւելեան կողմը Երզնկա 100
հզրմ. հեռու, 35 հզրմ. դէպ ի հարաւ Ա-
րաբկեր, և 97 հզրմ. նոյնպէս դէպ ի հա-

րաւ Մայաթիա. իսկ Չմիլածայ հեռու է 14
ժամ և Տիլթիկ 12. Իրեն մօտ են նաև Գէ-
մախ (հն. Անի ամրոցն) և Կիւմիշ-Մատէն
(հն. Կապան) ասանները: Միայն հայկա-
կան տոկոնութիւնն և ճիշն կարող էին այս-
պիոի ապառաժաւտ քարայրին մեծ անապա-
տի մը մէջ, Եփրատայ մեծափառ խոխոջան-
քէն և ակնապարար խաղացքէն և այլ բազ-
մազիմի առաւելութիւններէն ձգուած՝ հիմնել
քաղաքս: Մարդկային ձեռքն ալակցելով
բնութեան՝ այնքան բազմազան և գեղաւ-
զուարճ դարձուցած է Ալին, որոյ նմանը
գոժար է գտնիլ մեր Բնաշխարհի ուրիշ կող-
մերը: Աւելի վասպուրականի քան Անույ
գաղթականը են Ալինցիք, բայց կարելի է
հաւանական համարել նաև այն կարծիքն,
թէ վասպուրականի գաղթականաց վրայ, ի
վերջոյ աւելցած ըլլայ մաս մը ևս ողբացեալ
Անույ բնակչաց:

Քաղաքին Ալի անուան ստուգաբանու-
թիւնն հետաքրքրական է, և հետեւեալ կեր-
պով կ'աւանդուի: Անույ կործանմանէն վերջ,
նորա չէր բնակչաց հարուստ և կարեւոր մէկ
մասը, նոր հայրենեաց մը ի խոյր ելած,
կու գայ կը հասնի Ալինայ ձորը, Անի ամ-
րոցի նեղ կապանէն անցնելով, և պատա-
հելով այս ձորի մէջ լեռնէն հոսող առատ
ջրոյ մը, կը ցանկայ գտնիլ նորա Ալն, և
երբ կը յաջողի, կը հիմնէ անդ քաղաքն,
որ ջրոյն ակաւ անուամբ կը կոչուի Ալն:
Առատարուղի ջրոյ այս առուակն, որ վերին
թաղի հիւսիսային կողմը, մեծ մզկիթի վե-
րեւ ապառածի մը ներքեւէն կը հոսի իբր 1
կամ 1½ կանգուն տրամագծով, բնութեան
ամենագեղեցիկ տեսարանաց մին կ'ընծայէ:
Բղխած տեղն մեծամեծ ապառաժներով շրջ-
ւապատուած աւազան մը կը կազմէ, ուսկից
առուակներու բաժնուելով, մէկ մասն ջրա-
ղացներ դարձնելու, պարտէզներ ջրելու կը
ծառայէ, և մէկ մասն ալ խողովակներով կը
բաժնուի, փողոցներու մէջ գտնուած հասա-
րակաց և կամ տանց մէջ մասնաւորաց
աղբիւրներու: Այս ջուրն դարնան կ'առա-
տանայ, և մէկ հզրմ. բարձրութեանէն մինչև
Եփրատ գետը կը գահալիթէ ահեղագոյն ու
րոտմամբ, խաղցուցիչ շառաշմամբ, և սպի-

տակափրփուր։ Այս ամենառատ, վճիտ և զով ջրէն զատ, կան նաև ուրիշ ջրեր, ինչպէս Կարն—աղբիւրի, Ակն—ժովի կամ Ակն—զովի, Խանակի, Բերդի—աղբիւրի, Խնկաձորի, և այլն։ Քաղաքիս ձորերն են Մեծ ձոր, Չրիկ կամ Ճօրիկ, Պզտիկ կամ Տափակ և Արեգի ձոր՝ որոյ ջուրն հեռունեւրէն կու գայ, Չոխ—մարի (Ճոխ—մայր) և Գուլանի ջուրը հետ միանալով ջրաղացներ կը դարձնեն, պարտէզներ կը ջրէ և կը թափի յետփրատ։ Այնպէս լեռանցամէջ և միանգամայն բարձր

թեւեռն մինչև փողոցներու յետին անպիտան քարն, խիճն ու աւազն մասնաւոր հոգածու թեամբ և յատուկ աշխատութեամբ և ծախքով կարգաւորուած և զետեղուած են։ Քաղաքեան մը առապարի զառիւլայր կողին վրայ, արուեստական թումբեր կանգնելով հարթ կամ նուազ հակեալ մակերևոյթ ստեղծել՝ փոխադրելով անդ ի հեռուստ հող և աւազ պարտէզի կամ որթատունիկի վերաւ ծելու համար զայն, ամէն երկրի բնակչաց համար սովորական գործ մը չէ, գէթ Ասիոյ

Ակն քաղաքի տեսարանը։

դիրքն, բնականաբար իրեն կը պարզենն առողջարար օդ, ամրան զով և ախորմելի և ձմեռն նուազ ցուրտ, զինքը շրջապատող բարձր լեռանց շնորհիւ ազատ է նաև առ թաղին խորշակէ։

Ակնեցիք ամենայն միջոց ի գործ դնելով կրցած են նուաճել բնութեան անհամրոյր և խոժոռ կորդաստանները, զի սկսած տանց արեգակնակներէն, պատշգամբներէն և կահկարասեաց ամենանուր ճարտարագործու

այս կողմերու մէջ, զի կը պահանջէ նիւթական կամ անտեսական կարողութեան լծորդուած բարեկեցութեան ճաշակ և զգացում, յորում Ակնեցւոց աստիճանը գերազանցապէս կը փայլի։ Մարդ պատկառանք կը զգայ քաղաքիս փողոցներէն անցած ատեն, երբ ի յուշ ածէ, թէ օսմ։ Վեհապետաց և նախարարաց պետական ծառայութեանց մէջ երբեմն այնքան փայլող հռչակաւոր ամիրայից հայրենեաց մէջ գահուի, ուր կը նշմարուին

նոցա փառաց և մեծութեան կանգուն և խոնարհեալ բազմագունակ նշխարներ և յիշատակարաններ:

Մէկն Ակնայ նկարչական գեղեցիկ գրից վրայ գաղափար մ'առնելու համար, պէտք է բարձրագոյն տան մը վրայ կանգնած դիտել այն երկայնքը խառնեալ տներէ, եկեղեցիներէ, մզկիթներէ, ծառերէ, պարտէզներէ, որ թատունկերէ, ջաղացքներէ, այլ և այլ առուեստաւորաց զործածանքէ՝ և այլն, որքանակա՞նն բայց զուգադէպ ներդաշնակութեամբ իրարու ընդդրուած, հրապուրիչ տեսարան մը, կամ թէ ըսեմ գեղափայլ և գեղազուարթ ուստիս մը կը ներկայացնեն դիտողի աչաց:

Ոչ միայն պատուական առատ ջրերը, այլ և անշուշտ տեղւոյս բնական ամուր վերքն զիտելով նախկին Հիմնարկոյց Ակնայ, որ սորդներէ հալածուած թունոց նման՝ ազաստանած են այս անմերձանալի և անտափի բարերուն: Քաղաքս իւր արեւեան և արևմրտեան ամենանեղ և դժուարակրիս կապաններն բռնելով կարող է արգելուլ ամէն յարձակմունք, իսկ հիսիսէն և հարաւէն գրեթէ բացարձակ անհնարին է մտնել անդ լեռներու երեսէն: Նշանակութեան արժանի է Ակնայ ձորոյն մէջ արձագանգի սաստիկութիւնն. փոքրիկ ատրճանակի մը պայթումն անգամ այնպիսի ահաւոր զոռում գոչում կը պատճառէ, որոյ հաւասարը զուցէ հարկւրաւոր թնդանթներու միահաղոյս պայթմանը չեն կարող առաջ բերել լայնածաւալ դաշտերու մէջ: Ահաւոր և սարսափելի է նաև երկնից որոտման գոռումը, որ կը թուի աշխարհի բոլոր լեռնակոյտերու մի և նոյն ժամու մէջ փլուզման ահեղ ձայնը:

Քաղաքին և մօտակայ գիւղօրէից տները մեծաւ մասամբ երկայարկ և եռայարկ են, կան նաև քառայարկ ապարանքի պէս տներ: Վերի յարկերը ընդհանրապէս փայտաշէն են, իսկ ստորին յարկերը քարաշէն: Վերին թաղի և թաշ-տիպիի տներն շինուած են իրարու վրայ, և միոյն տանիքն կը ծառայէ իրեն ճառագայարկ կամ հրապարակ միւսոյն: Բաց ի վերին և թաշ-տիպիի թաղերէն, միւս բոլոր թաղերն ալ փոքր ի շատէ

զարդարուած են պարտէզներով, յորս կը գտնուին թուփ, սալոր, խաղող, խնձոր, տանձ, ընկոյզ, և այլ տեսակ պտուղներ և բանջարեղէնք: Եփրատ գետը որ անցնելով Երզնկայի մօտէն և Կամախէն կու գայ կ'անցնի քաղաքին ճիշդ ստորոտէն, ունի իւր բազմաթիւ օգուտներն. հետը կը բերէ շինութեանց և վառելու փայտեր, և կ'ընծայէ գանազան տեսակ շիշէկ, մող, վազ, թեփիկ, շաղփուլ, ցոփիկ, տափակ-բերան և այլ առուեսներով ձկներ: Քայալով կամ տիկալաստով ալ՝ ուղևորութիւն և ապրանաց փոխադրութիւն կ'ընեն, հոսանքն ի վար միայն: Ակնայ առջև՝ գետոյս վրայ ձգուած կամուրջն, որոյ երկու կողմը քարէ որմեր՝ և մէջ տեղերն փայտաշէն են, ՌձՁԼ թուին, սուրբ Յակոբայ բարեկեդանի շաբաթ օրը այրելով, տեղացիք վերստին շինած են զայն:

1880 տարւոյ վիճակագրութեան մը համամտ, քաղաքին Հայոց թիւն է 5442, իսկ թրքաց 4286, Հայոց ունին երկու եկեղեցի Ս. Աստառածաժիւն, Վերին թաղի մէջ, որ 40 տարի առաջ ի հիմանէ վերըստին կառուցաւ քարուկիր և սինաղարդ, որուն վրայ գրեթէ 5—6000 ոսկի ծախք եղած է. Ս. Գեորգ, Վարի թաղի մէջ, 1874—76 տարիներու մէջ այս ալ վերստին կառուցուած է գմբէթաւոր և աւելի ճարտարարուեստ: Գերեզմանատունը Ս. Աստառածաժնայ եկեղեցւոյն վերի կողմէն սկսելով մինչև լեռան ստորոտը և դէպ ի հարաւ կը տարածուի, պարիսպ չունի, և ամէն ընտանեաց համար փոքր և ցած որմերով բաժնուած զատ զատ մասեր կան: Ի հնումն կայ եղբր աստ նաև Ս. Յովհաննու Ոսկերեքանի եկեղեցի մը, որ ՌձԳ թուին Եղիական պահոց մէջ այրեր է, ըստ յիշատակարանաց Յայսմաւուրաց: Վարի թաղին մէջ է Ներսիսեան վարժարանը և վերի թաղի մէջ Նարեկեանը, իսկ Արեգի թաղի մէջ կայ Հայկազեան ծաղկոց. աշակերտաց թիւն կը հասնի 400ի և աշակերտուհեաց 140ի: Քաղաքս ունեցնէ նաև զանազան կրթական ընկերութիւններ, ինչպէս «Ազգասիրական ընկ.», «Ուսումնասիրական ընկ.», «Արամեան ընկ.», «Ուսումնական միութիւն», որոց ոմանք

ոչնչացան: Թուրքերն ևս ունին իրենց դպրոցները, և հինգ մզկիթ, յորոց մին, որ կը գտնուի վերին թաղի հիւսիսային կողմը, կ'ըսեն, թէ հին ժամանակ եկեղեցի է եղեր:

Ընդհանրապէս Ալկնցիք, գիւղաքանկներն անգամ, քաղաքացւոյ կեանք կը վարեն, երկրագործութիւնը գրեթէ բոլորովին մէհրնէն վերցած է, արդէն մշակութեան յարմար հողեր ալ կը պակսին: Այս պատճառաւ թէ՛ գիւղացիք և թէ քաղաքացիք կը դիմեն յօտարութիւն, անդ վաստակելու և ի հայրենիս վայելելու: Առած մը կ'ըսէ թէ՛ «Ալկնցու երկու ոտքէն կաղն մինչև Հնդկաստան հասեր է, մէկ ոտքէն՝ մինչև Զինուամաշին»: Ինչպէս ծիծեռնակը, որ իւր բոյնը կը շինէ քարի մը կողք, և ինքն արագ արագ կը սլանայ յայս և յայն կոյս որդի կ'ուտ կը կրէ իւր ձագուց, նոյնպէս և Ալկնցին շարունակ կ'երթայ կու գայ, կը բերէ, կը սպառէ, և նորէն կը վերադառնայ: Կան նաև ոչ սակաւ Ալկնցիներ աշխարհիս զանազան կողմերը, որք զաղթականութեամբ հաստատուած են, և իրենց գործն և առուտունը կարգի դրած:

Ալկնայ արհեստաւորք՝ ոստայնանիկ, կօշկակար, դարբին, պղնձագործ և կլայելող, ոսկերիշ, ներկարար, խաղախորդ և սեղանաւոր, ընդհանրապէս Հայ են: Վաճառականաց, մրգավաճառաց, դեղագործաց, և ժամագործաց մեծագոյն մասն ալ Հայ են. իսկ մշավաճառաց, որմնադրաց, հիւսանց կէսը Հայ են և կէսը Թուրք. հացագործաց ալ մէկ մասը Հայ, և մաս մ'ալ Թուրք և Կիւմիշ-Խանէի պանզուխտ Յոյներ:

Ազգային գործոց և քաղաքակրթութեան մէջ, յայտ գարգացած և յառաջադիմած էր Ալկն, ի պործ գնելով Սահմանագրութիւնն՝ ունէր իւր բոլոր պաշտօնական մարմիններն, Երեսփոխանական ժողովն սկսեալ մինչև Թապական խորհուրդներն և Հոգաբարձութիւնը, ամենայն ինչ ի կարգի էին:

Կամարկապ և Ալուպիս թէպէտ ըստ պատօնական վիճակագրութեանց առանձին գիւղեր են, սակայն իրենց մերձաւորութեամբն կրնան համարուիլ մէկ մէկ թաղ կամ արուարձան, յորս կը տիրէ մի և նոյն քա-

ղաքակրթութիւնն, ընտրի ճաշակն, և այլ ամենայն ինչ որ յատուկ է Ալկնայ:

Քաղաքին իւր շրջակայ Հայոց գիւղերով, բաական չէին անդադար ի հնուց ի վեր կրած հարստահարութիւնքն, վերջին ահաւորագոյն հարուած մը ունեցաւ 1896 տարւոյ սեպտեմբերի մէջ: Հայոց վերին թաղի տներու մեծագոյն մասն հրոյ ճարակ եղան: Ընդհանուր անձանց կորուստն ըստ լրագրաց համարուեցաւ 2000 ոգիք: Ամենայն անասելի խժոժութիւնք ի գործ դրուեցան, Հայոց կրկին եկեղեցիք այրուեցան և երիցունը սպանուեցան: Նոյն թշուառութիւնն պիտի գար քաղաքին վրայ 1895ին, եթէ Հայք 1500 լիւր փրկանք չտային: Այս դէպքէն վերջ, հարուստ Ալկն ողջ մնացած ժողովուրդն բոլորովին յետին աստիճանի աղքատացաւ և մինչև անգամ չոր հացի կարօտ մնաց:

Ալկնայ առաջնորդ եղած է ժամանակաւ և նորա նկարագրին իւր Թուրք Աղբօր 243—48 իշից մէջ հրատարակած հանգ. Գարեգին եպ. Սրուանձտեանց: Պ. Յ. Կ. Ճանիկեան բնիկ Ալկնցի, 1895ին Տփլիսու Հայոց Հրատարակչական Ընկերութեան միջոցով հրատարակեց Ընտրիշեք Ալկնայ վերնագրով բաական ստուար հատոր մը, յորում մանրամասն կը խօսի քաղաքին և շրջակայից հին և նոր պատմութեան և տեղագրութեան վրայ: Տեղեկութիւն կու տայ նաև ազգային զանազան օովորութեանց, բարուց, գաւառաբարբառի և տեղական երգերու վրայ: Պ. Մարկոս Նաթանեան, 1885 տարւոյ Մասիսի 870—72 և 917—19 իշից մէջ, հրատարակեց քաղաքին ճոխ նկարագիրը, գոր մասամբ մը համառօտելով հրատարակեց նաև Պ. Ս. Գուլամբիեանց Արաքսի Բ գրքի 33—37 իշից մէջ: Ներկայ նկարագիրս քաղաքը մ'է վերոյիշեալներու մանաւանդ Նաթանեանի գրութեան:

— Համանուն Ալկն գաւառակի կամ վիճակի սահմանքն են Հս.էն Սեբաստիոյ և Կարնոյ կուսակալութիւններն, Ար.էն Տէրօսիմ գաւառը, Հր.էն Արաբիկի վիճակը և Ամ.էն Սեբաստիոյ կուսակալութիւնը: Նորագոյն վիճակագրութիւն մը չունենալով, առանձին

տախտակի մը մէջ կը գնեմք 1880ին կա-
տարուած մարդահամար մը : Բազմամթիւ
գիւղեր, որոց այժմեան անուանակոչութիւնք
իսկ կը յայտնեն թէ ժամանակաւ Հայոց
եղած են, այժմ թրքաբնակ են. թշնամոյ
սուրն և հուր և բազմադիմի խզոտութիւնք
ստիպել են նոցա Հայ բնակիցը կրօնափոխ
և միանգամայն լեզուադիտի լինելու : Վիճա-
կիտ մէջ կան նաև քանի մը գիւղեր, որոց
բնակիչք Հայնոստմք կը կոչուին : Ասոնք լե-
զուաւ և սովորութեամբք Հայ են, թէպէտ և
սողին անդին ճանապարհորդող մարդիկ գի-
տեն նաև յունարէն : Կարևոր կը համարեմ
աստ ի մէջ բերել Հ. Ինճինեանի Հայնո-
ստմոց վրայ գրածն. « Յառաջագոյն անխտիր
տանուկն և տային Հայոց զգասերս ի կնու-
թիւն, այլ այժմ՝ յաւուրս սուլթան Համիտի
նոր քարոզիչք Յունաց առաքեալք առ նոսա
ընդ նոյնիւք պատուիրեցին չառնուլ և շտալ
զգասերս իւրեանց ի կնութիւն Հայոց : Գտա-
նին ի Հայնոստմոց ի Կ. Պօլսի քաղաքի
ստունք երեկիք եկեալք ի գաւառէն Ալինայ :
Ազգ սոցա յայտնի իմն երկի սերեալ յազ-
գէն Հայոց, և կրօնի դարձեալ ապա առ
Յոյնս, և ոչ սերեալ ի Յունաց, և զեզուն
փոխեալ ի Հայկականն. այսպէս զնէ և Մխի-
թար Ապարանցին ի զիրս իւր յամի տեսնոն
1410, զոր ունիմք առ մեզ և կոչէ զնոսա
Ծաթ Հայեր : “Եւ ոմանք կոչին Ծաթ Հայեր,
որ լեզուով զրով և ազգաւ են Հայք. բայց
գաւառութեամբ և ամենայն օրինօք են Յոյնք,
և ամենայն կերպիւ հնազանդ նոցա, ” : Վասն
այնորիկ կոչէ զնոսա Ծաթ, զի յայնմ ժա-
մանակի զնէ զնոսա միաբանս ընդ ծայթ
Յունաց ոմանց՝ որք գհետ երթային աղան-
գոյ Անդրէասայ ուրումն եպիսկոպոսի Կե-
սարու : Հաստատեն զայս նախ առաջին
պատմագիրքք մեր յառաջ քան զՄխիթար
Ապարանցին, որք զրեն թէ ի մէջն անդ ԺԱ
դարուն ի ժամանակս Կոստանդին կայսեր Տու-
կիժ կամ Տուքաս կոչեցելոյ, նոյնպէս յիւս
անդ ԺԲ դարու ի ժամանակս Բ Սահակայ
կայսեր, սաստիկ իմն բռնադատութիւն եղև
Հայոց բնակելոյ ի կողմանս Սեբաստիոյ կամ
Սևաստոյ առ ի դարձուցանել զՀայս ոչ միայն
հաւատով, այլ և ծիսիւ ի կրօնս Յունաց » :

Վիճակիտ մէջ վաճառականութիւնն այն-
չափ զարգացած չէ. ցորեն, ոչխար, պանիր,
իւղ և այլն շրջակայ գաւառներէն կը բերեն.
Իսկ զգետեղէններ, շաքար, սուրճ, օճառ,
թղթեղէնք, գրեմանք, երկաթ և այլ մետա-
ղեղէնք մեծաւ մասամբ Կ. Պօլսէն և Հայէ-
սէն : 1871էն սկսեալ մուտ գործած է այս
կողմերը Հայոց մէջ նաև բողոքականութիւնն,
որոց թիւն տակաւին 100ը անցած չէ :
Վերջին տխուր դիպաց ժամանակ Ալինայ
Հայոց գիւղերն ալ գերծ շննացին, 1000էն
աւելի տներ կողոպտուեցան և շատերն ալ
այրուեցան : — Ս. Երեւուսն կամ Ս. Փրկիչ
Վանք. Ալինէն 6 ժամ հեռու դէպ ի հիւսիս
Զեօփիէր Թրքաց զիւղի վերեր բարձրաւան-
դակի մը վրայ կառուցուած է մենաստանս,
որոյ աջ կողմը կը գտնուի Գոհնաւմ լեռը.
ունի առողջարար օդ և պատուական ջուր :
Աւանդութիւնը կ'ըսէ, թէ սուրբ Եւստաքիոսի
կամ Ալալիկիոսի զօրավարին յիշատակին
շինուած է վանքս Բ դարու մէջ, ուր Ս.
Խաչն երեցեր է սրբոյն եղիւրդի մը գլխուն
վրայ : Աստ այժմ կայ եկեղեցի մը, քանի
մը սենեակներ, փռու, ախոռ և այլն : Քիչ
մը վերև կը գտնուի Երեման մատուռն, որոյ
շէնքն եկեղեցիէն աւելի հին է : Ալինայ առաջ-
նորդն է միանգամայն վանացս վանահայր,
բայց բաց ի մի քանի մշակներէ և սպա-
ռաւորներէ ուրիշ վանական կամ միաբան
չի գտնուիր : Վանքս ունի երկու ձեռագիր
աւետարան, և եկեղեցական զգեստներ և ա.
նօթներ, որոց մեծագոյն մասը ապահովու-
թեան համար փոխադրած են քաղաք : —
Արսակայի կամ Գրիգոր Նսրեկացւոյ Վանք.
տես Արսկա : Վիճակիտ միւս ուխտատեղի-
ներն են Ս. Կոզմաս և Գամալեան Կարուշ-
լայի մէջ. Աննահորիւն, զետեղեցիք Մեծ
ձորի մօտ. Ս. Յակոբ, Թաշ-տիպի վերեն
լեռան ստորոտը մեծ վէմ մի է. Ս. Թաշ-
չալու, Ալինայ գերեզմանատան մէջ, ուր եր-
բեմն ժամբողջութիւն ալ կը կատարուի. Ս.
Լուսաշորի, Արեգի թաղի վերեր, պարսպա-
պատ, խորան մ'ունի, գիւտ նշխարաց տօ-
նին պատարագ կը մատուցուի. Ս. Սարգիս,
Վանք գիւղի Հայնոստմոց եկեղեցւոյն կից
մատուռ մ'է. Լուսադրիւր, քաղաքին դիմաց

Յոժարենց պարտէզներուն վերը: Բաց ի այս ուխտատեղիներէն, ուխտի կ'երթան նաև Երուսաղէմ, աշան ճամբայ կ'ելնեն, ձմեռն հոն կ'անցընեն և Զատիկն վերջ կը վերադառնան: Ոմանք ալ՝ մասնաւորաբար արք, կ'երթան Մշոյ սուրբ Կարապետին: — Նոր Հայ. 301—309. վ. Քիւնէ, Բ 362—366:

Շարայարեղի Է. ՍՈՒՔԻԱՍ ԷՔՐԻԿԵԱՆ

ՀՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՊԱՏԱՐԱՆ ԱՌ ՊԱՏՆԵՐՆ

(Շար. տես էջ 264)

ԱԻԱՐՏԵԼՈՎ նախագրերուց մէջ Ա և Բ դիտողութեանց կրկնութիւնը, այժմ կը մնայ ինձ խօսել մնացելոց վերայ, և նախ երրորդին, թէ քրիստոնէութեան սկիզբն, այն է Ա և Բ դարուց մէջ, միայն կիսարկէ պատարագիւր բացարձակ կարծիք չէ:

Մեծ. Նազարեթեան կը պնդէ վերստին, կը կրկնէ և կ'երեքնէ, թէ « Առաքելոց և առաքելական երկու դարերուն բացարձակ նուիրական օրն էր կիսարկէն. խնդիր վերցընեմ. այն օր միայն կը խմբուէին ի ժողով, այն է հացի բեկումն »: Իմ այս խօսքս՝ թէ « բացարձակ կարծիք չէ », անշուշտ բացէ ի բաց չմերժէ միայն կիրակէ լինելը, և ոչ հաստատապէս կը պնդէ այլ օր եւս լինելը. այլ կը նշանակէ՝ թէ ստուգելի է: Այսոր

դէմ նա կը յարուցանէ երկար բանից և ծանօթ վկայութեանց մի փոթորիկ, որ երբ պարզի՝ մեք դարձեալ կը յանգիմք այն հետեւութեան՝ թէ « բացարձակ կարծիք չէ միայն կիրակին »: Այն վկայութիւնը, զորս կը յեշէ ի ս. դրոց, Յուստինոսէ և յայլոց, և քան զորս աւելին կարող էր մէջ բերել, կը հաւաստեն կիսարկէի ժողովուն և հացի բեկումն, որոց մասին տարակոյս կամ խնդիր ոչ ոք կը հանէ: Առաքելոց և նոցա ժամանակցաց կիրակէի յեշատակութիւնը և այլ աւուրց բացարձակ լուծիւնը՝ միանգամայն բաւական կը լինի մեզ կարծելու, թէ քրիստոնէութեան բուն սկիզբը միայն կիրակին էր ժողովի և պատարագի օաշմանուած: Բայց այդ վկայութիւնը, կը կրկնեմ, Բ դարուն համար բացարձակ զօրութիւն չունին: Տեւտոլիանուս առատիոնի կամ պահոց երկու աւուրց համար ըսածն՝ « բնկալեալ ի մարմնոյ տեանն* », այնպէս հեշտ չէ նախաբերելոց պատարագին իմանալ, որ է հաղորդիլ՝ կիրակէն պահուած նշխարէն**:

Զի նախ՝ այս պատարագին ծագումն զժողարու կրնայ յի դար հասնիլ, նկատելով այնոր հեղինակները՝ որոց կ'ընծայուի***: Երկրորդ՝ որ հնազդեաց յունաց միայն կու տան այնոր զօր. ծածուկութիւնն հին ժամանակ****:

Աւելին կայ: Քրիստոնէութեան առաջին երկու դարուց մէջ ժողով և բեկումն հացի այնպէս կապուած են իրարու հետ, որ մին առանց միւսոյն չկարէ լինել, մին զմիւսն կը մեկնէ: Առաքելոց Գործոց մէջ այդ երկուսը միշտ զոյգ կը գտնեմք. « Ի՛նչ հա-

նապաղորդեալը վարդապետութեան առաքելոցն և հաղորդութեան և բեկումնելոյ հացին և աղօթից » (Բ, 42): « Եւ յաւուրն շաբաթուց մինչեւ ժողովեալ էաք բեկումնել զհացն » (Ի, 7). և այլն: Ս. Իգնատիոս առ Եփես.

* Յաղագս աղօթից, ԺԻ:

** Այժմ յոյնք քառասնորդաց մէջ միայն ունին զայդ (բաց ի չաբաթէ և կիրակէէ): Քառասնորդաց մէջ գործածութիւնը կը յեշուէ և ի ԾԲ կանոնի Տրուղեան ժողովոյն (յամին 692): Իսկ ըստ Զատիկական ժամանակագրոց